

DRUŠTVENE I GOSPODARSKE OSOBBINE RAZVOJA LUDBREŠKE PODRAVINE U DRUGOJ POLOVICI 19. I POČETKOM 20. STOLJEĆA

Ban Josip Jelačić i Hrvatski sabor proglasili su 7. srpnja 1848. godine dokidanje urbarijalnih odnosa. To je značilo da su seljaci postali vlasnicima samo onih poljoprivrednih površina koje su bile regulirane marijoretzijskim urbarima. Sve druge površine – krčevinske i činžene zemlje i livade, a napose vinogradi – i dalje su ostale u rukama feudalaca. Seljaci su za te izvanselišne zemlje trebali nastaviti davati uobičajene daće (činževe i gornicu). Nerazriješeni gorno – činženi odnosi postali su velikim izvorom nezadovoljstva i uzrokom brojnih nemira. Uz sve to seljaci su tražili da se isprave različite nepravde koje su im nanesene provođenjem regulacije 30-tih godina XIX. stoljeća, tj. da im se vrate pašnjaci, oranice i šume.

Stanovnici trgovišta Ludbrega tražili su da se uspostavi potpuna jednakost među stanovnicima “ili pismeni ili nepismeni, tak vu nošenju terkov kak i uživanju pravica”. U vezi s time zahtjevali su da se općini predaju sva regalna prava: “Hoćemo čes celo leto vino točiti, žganicu žgati, ribe loviti, mesariju imati, štacune po volji odperti... rečju sve pravice”. Sabor treba dokinuti sve maltarine, mostarine, sajamske takse, pijacovinu i smanjiti poreze. Ludbrežani su dalje tražili da se feudalcima ne isplaćuje odšteta za ukinuta urbarijalna podavanja. Postavili su zahtjev da se dokine vinska daća gornica, uzrok kasnijih nemira, i svi gorni vinogradi predaju u puno vlasništvo, “da gorice budu naše lastovite i gornica bude prestala”. Tražili su dalje da se seljacima predaju sve oduzete krčevinske zemlje i livade, te pašnjaci (gmajne) i šume.¹

Predstavnici općina Selnika, Poljanca i Križovljana zatražili su da im se povrate sve zemlje, pašnjaci i šume, koje im je vlastelinstvo oduzelo prigodom regulacije 1846. Također su tražili da se dokinu sva regalna prava i uvede slobodno krčmarenje, mesarenje, lov i ribolov.² Jednake zahtjeve imali su seljaci iz Sokolovca i Sigeca.³ Bivši kmetovi iz Sv. Đurđa, Hrženice, Luke, Komarnice i Prkosa također su tražili povratak oduzetih poljoprivrednih površina. Tvrđili su da im je za vrijeme regulacije oduzeto mnogo zemlje, pašnjaka i šuma. Tražili su da se regalna prava s feudalne gospode prenesu na sve stanovnike i poslije ukidanja tlake “mnogih jošte lijepih pravah koje vlastelini imadu ... krčmarenja, mesarenja, ribarine i lovine lišavamo se”.⁴ Bivši slobodnjaci iz Apatije zahtijevali su 11. svibnja 1848. da se izvrši nova premjera zemlje i provede nova regulacija. Vlastelinstvo im je oduzelo kvalitetnije oranice i livade te dodijelilo slabije.⁵

Seljaci iz Karlovca žalili su se da im je oduzet Karlovački lug, šuma u kojoj su napasivali svoju stoku. Tražili su da im se ta šuma odmah vrati. I općina Poljanec je tražila povratak oduzete šume, te gmajni Hrastika i Brezovca.⁶

Prije navedeni primjeri pokazuju da su seljaci u svibnju 1848. tražili reviziju vlasničkih odnosa, povratak oduzetih zemalja i šuma, prenošenje regálnih prava na čitavo stanovništvo i dokidanje svih povlastica.

U drugoj polovici svibnja započeli su agrarni nemiri. Žilavo središte seljačkog otpora nastalo je na velikobukovečkom vlastelinstvu. Seljaci su ondje bili nezadovoljni regulacijom iz 1836. i napose pretvaranjem šume Križančije u vlastelinski posjed.

Most na Bednji u
Ludbregu sagrađen
1910. godine

Velikobukovečki vlastelin grof Dragutin Drašković tužio je još 1. veljače 1848. svoje kmetove da nasilno provaljuju u njegovu šumu. Poslije izbijanja nemira, tj. revolucije, zapravo 20. svibnja 1848., ponovo se potužio "protiv seljakom iz Novog Sela i Županca porado silovitog nasertanja u šumu Križančiju".⁷

Upravni odbor županije Križevačke povjerio je kotarskom sucu Pavlu Gvozdanoviću da pokuša mirnim putem nagovoriti seljake da odustanu od nasilja. Gvozdanović je 15. lipnja sazvao seljake iz Novog Sela i Županca te im pokušao objasniti da grof Drašković šumu Križančiju posjeduje "putem legalnih pri Regulcie sebi doputanu i sebe zadržanu", te da oni trebaju odustati od njena nasilnog korištenja. Seljaci su odgovorili "da šuma je obštine - starina - i da takvu njima nitko uzeti nemože". Gvozdanović je nato seljacima predložio da se sporazume s vlastelinom.

Zaprijetio im je da će, ako i dalje budu napadali šumu, protiv njih dovesti vojsku. Lovro Hlebar iz Županca i još neki seljaci izjavili su "da volidu - da soldati marvu jedu - nego da od gladi cerka - ter zato doklam novie pravica videli ne budu - niti se z gospodčium očedu pogađati se - niti šume ugibati". Buntovničko raspoloženje pojavilo se u svibnju 1848., prema ocjeni županijskih vlasti, i u drugim selima velikobukovečkog vlastelinstva.

Sudac Pavao Gvozdanović morao je 24. svibnja 1848. zbog tog raspoloženja odustati od popisivanja namirnica za vojsku u selima Velikom i Malom Bukovcu.⁸

Upravitelj grofa Draškovića tužio je 14. lipnja 1848. seljake iz Malog Bukovca zbog nasilnog zauzimanja šume Osredok kraj Drave. Bivše kmetove iz Kapele tužio je da su razorili ograde uz vlastelinska polja i pustili stoku da popase grofov kukuruz. Energično je tražio da se protiv seljaka pošalje vojska.⁹

Upravni odbor županije prihvatio je njegov zahtjev. Zamolio je bana Jelačića da se protiv tuženih seljaka pošalje satnija graničara. Ujedno je tvrdio da bivši podložnici grofa Draškovića "i druga nasilja počimlju i s takovim zlim primjerom i druge seljane na zlo vabiju".¹⁰

Buntovničko raspoloženje velikobukovečkih seljaka došlo je do punog izražaja 28. svibnja 1848. na općinskoj skupštini. Vlastelinstvo je kao kandidata za seoskog suca predložilo dotadašnjeg suca Hlebara. Na taj prijedlog seljaci "razjareni podignuše halabuku - dole sa sudcem Hlebarom - već ga dužje sучem imati nećemo - na stran s kladum". Kad je župnik Pavao Draganec istupio u obranu predloženog suca, odgovorili su mu: "Na popa sudac ne spada, ovdie nema što prodekuvati - njegovom prodečtvu miesto jest u Cerkvi". Seljaci su novog suca samostalno izabrali i u njegovu dvorište prevezli općinsku kladu. Županijske su vlasti taj njihov postupak ocijenile kao buntovništvo. Kad su ih ispitivali zašto su izmijenili suca, seljaci su odgovorili "da uvek ne mora jedan sudac biti".¹¹

Upravitelj ludbreškog vlastelinstva Josip Egersdorfer potužio se 21. svibnja 1848. županiji da su bivši

*Parni mlin u
Martijancu, početkom
XX. stoljeća*

kmetovi počeli napasati stoku na vlastelinskim poljima. Tražio je da županija poduzme energične mjere "pokle gospoštija ova radi silah i kvarov koje puk po sterni i livadama gospodskem od dneva do dneva zrokuje od kotarskoga sudca zadovolštinu i dudu dobiti ne može". Narodnjaci iz Upravnog odbora dobro su znali da su Egersdorfer i njegovi činovnici mađaroni, ali su ipak odredili da kotarski sudac podnesenu tužbu riješi u njihovu korist¹².

Zbog "velike sile i kvara u travnikah, pašnikah, kano i drugih pravah" upravitelj kneza Batthyanyja potužio se i Banskom vijeću. Banski namjesnik Mirko Lentulaj vratio je 20. lipnja 1848. njegovu tužbu županiji s nalogom da se "u buduće svaka silovitost prepreči."

Previranja su zahvatila i trgovište Ludbreg. Kad je 20. srpnja 1848. u mjestu publiciran saborski urbanski zakon, protiv njegovih odredbi istupio je "stanoviti Benčić". Benčić je psovao "zato što vsaka hiža ne smije točiti". Zatim je "tak daleko agitiral da za sudca iskričan je bil". Županijske vlasti su međutim, ocijenile da novi sudac, koji je po tvrdnji Šomođija "već više puta politički pogrešil", buni stanovnike Ludbrega, te ga uhitile¹⁴.

Prema nekim pritužbama ludbreški župnik Škender Egersdorfer istupio je s radikalnim zahtjevima za rješenje agrarnih pitanja. Seljacima Malog Bukovca je primjerice 29. svibnja 1848. govorio da je sloboda i neka "svaki fata ribe, naka u lov ide, gdi kome drago je."¹⁵

Kad su u jesen 1848. vlastelinstva počela pobirati vinsku gornicu, ludbrešku Podravinu zahvatio je novi val nemira. Naročito uporan otpor podavanju te daće pružili su bivši kmetovi Slanja i Križovljana. Upravitelj tih posjeda tužio se početkom prosinca da "njegovi gornjaki otežaju gornicu dati". Seljaci se nisu pojavili pred županijskim sucem koji im je htio objasniti banovo pismo o gornici. Tvrdili su da je to pismo, kojim se seljacima naređivalo da moraju i nadalje davati gornicu, neistinito. Zaprijetili su seoskom sucu Pavlu Kežmanu da će mu zapaliti klijet ako bude dao daću. Đuro Milak iz Slanja govorio je 13. prosinca 1848. na tržnici u Martijancu da su banski proglas o gornici "gospoda med sobom naredila i zmisliła", te da je "bedak i norc koji gornicu dal bude". Njega su zbog toga uhitili.¹⁶

Gospoda iz Upravnog odbora županije utvrdila su da je 4. studenoga 1848. podneseno mnogo tužbi jer su bivši kmetovi odbijali davati daće.¹⁷ Sukobi između seljaka i bivših feudalaca oko oduzetih zemalja i korištenja šuma nastavili su se i godine 1849.

Na velikobukovečkom vlastelinstvu grofa Draškovića i dalje je bilo otvoreno pitanje seljačkih prava u korištenju šume Križančije. Na tom su vlastelinstvu seljaci odbijali davati i izvanurbarijalne daće. Upravitelj Josip Balaško tužio se 1. veljače 1849. kako vlasti ne poduzimaju ništa da bivši feudanci "zadovolščinu dobivaju proti seljakima koji dohodke i daće izvanurbarijalske plaćati nečedu".¹⁸ Grof Dragutin Drašković

obavijestio je 12. ožujka 1849. vlasti da se u pitanju šume Križančije nije ništa izmijenilo. Seljaci iz Novog Sela, Sv. Petra te Lunkovca i dalje su je nasilno koristili. Sudac Pavao Gvozdanović izvijestio je 26. ožujka da ti seljaci izjavljuju "da makar što s njima se pripetilo bude, oni iste šume ugibati ne mogu, niti se budu ugibali ali čuvali".¹⁹

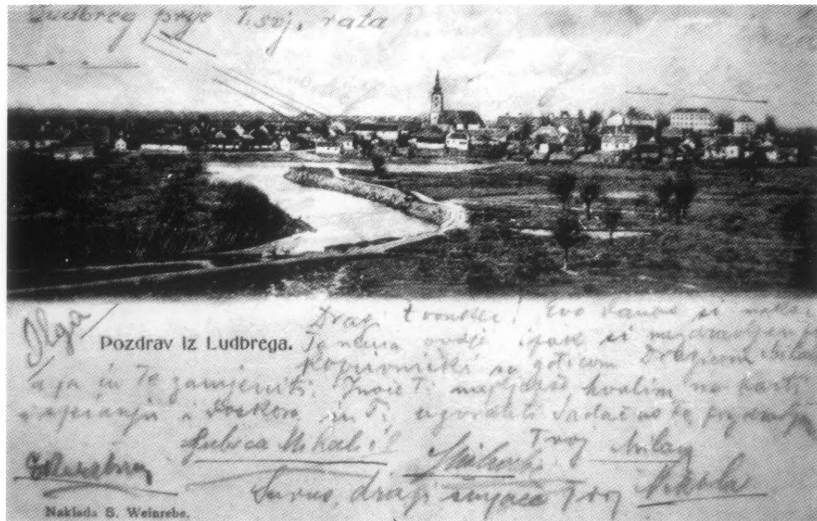
Seljaci ludbreškog vlastelinstva ponavljali su 1849. svoje tužbe zbog oduzetih zemalja prigodom regulacije, zapravo komasacije. Tvrdili su da su mnogi tada dovedeni na prosjački štap.²⁰

Bivši kmetovi iz Selnika podnijeli su u travnju 1849. tužbu da im je vlastelinstvo oduzelo pašnjake (gmajne). Županijski sudac je utvrdio da je vlastelin seljacima doista oduzeo bolji dio i dodijelio lošiji, podvodni dio, pašnjaka Černilo. Ali vlasti nisu poduzele ništa da se ta nepravda ispravi. Seljacima je preporučeno da se pobrinu za odvodnjavanje dodijeljenog pašnjaka. Vlastelinstvo je šumu Černilo proglasilo svojim vlasništvom i oko nje podiglo ogradu. Selničani su u srpnju tu ogradu razorili, a zatim su spriječili da se od njihovog pašnjaka odvoji grabom.²¹ Zbog toga je bansko vijeće 14. srpnja 1849. odobrilo da se protiv njih izvede vojska.²²

U trgovištu Ludbreg vladalo je i 1849. nezadovoljstvo, napose zbog tereta koji su stanovnicima nametnuli zbog rata. Ali vlasti su ipak, nakon uhićenja gradskog suca, situaciju držale u rukama. Kad se 2. ožujka 1849. u Ludbreg vratio kancelist Josip Partaš, koji je izabran u sabor kao suplent, kotarski sudac Viktor Šomođi uplašio se da će se ta situacija iznijeti. Partaš je naime razasla proklamaciju kojom je pozvao stanovništvo "da puk upozna poslanika svojega, a poslanik želje puka svoga". Nadobudni kancelarist objašnjavao je kotarskom sucu da sa stanovnicima Ludbrega želi razgovarati o oduzetim zemljama, o vlastelinskim stadima ovaca koje uništavaju njihove gorice i o izboru općinskog suca. Šomođi je spriječio održavanje skupa i Parteša "opomenul, da ako i pametan govori, ali ipak puk njega nerazme i krivo će tumačiti, i zle posledice za sobom povući, i da je on ništ' drugo već kao agitator smatran, i zato se naj dobro čuva".²³

Vlasti su u ljeto i jesen 1849. registrirale različite oblike buntovničkih raspoloženja u mnogim podravskim selima. Na vlastelinstvu Rasinja seljaci su odbijali plaćati porez (štibra). Širili su se glasovi "da štibre ne bude, da je to u Ludbregu i Bukovcu proglašeno, da Mađari nikakvu više ne plaćaju, pak da i oni pod mađarsku krunu spadaju". Protiv plaćanja poreza istupili su seljaci iz Kunovca, Subotice, Novog Sela, Kuzminca, Ivanca, Potočeca i Botova. Kotarski sudac Juraj Lendvaj žalio se 27. lipnja 1849. da u tom kraju "nitko nikog ne sluša, nitko nikoga se ne boji".²⁴ U jesen je oživio otpor davanju gornice koju su bivša vlastelinstva počela skupljati.²⁵ Ali, na kraju 1849., nakon što je završen rat s Mađarskom, vlasti su počele gušiti sve oblike seljačkog otpora.²⁶ Seljaci su bili prisiljeni prihvatiti odnose koje je propisao sabor.

Ludbreg prije I. svjetskog rata

Vlasti su nastojale u Podravini suzbiti utjecaj mađarske propagande. Nekoliko je osoba zbog širenja glasina ili vrijeđanja bana Jelačića bilo pritvoreno. Ali, iste su se vlasti u Križevačkoj županiji odnosile krajnje tolerantno prema mađaronima među pripadnicima bivših povlaštenih staleža. Glavno mađarsko uporište nalazilo se na ludbreškom vlastelinstvu, koje je posjedovao mađarski grof Filip Batthyany. On je živio u Beču, ali je njegov upravitelj izražavao nezadovoljstvo politikom hrvatskih narodnjaka. Na zahtjev Upravnog odbora županije sljedbenici ludbreškog vlastelinstva Josip Zsóldy, Lavoslav Csigaházy, Carl Fábíánús (Dragutin Fabijanić), András Kornjtjeuer, Iván Abbeli i Fabian Brešić potpisali su 4. listopada 1848. "reversale patriotizma" tj. izjavu lojalnosti prema Hrvatskoj. Ali sudac Viktor Šomodi 22. siječnja 1849. opravdano se tužio: "Ova gospočia nigdar za dobro naše domovine neće delovati, dapače ovdašnji činovnici vsakiput nepriatelски prema naši Domovini se kažeju".²⁷

Vlasti su, međutim, u različitim prilikama, a posebno kad se radilo o suzbijanju seljačkih zahtjeva, izlazile u susret tim mađaronima. Ukidanjem urbarijalnih odnosa ludbreško je vlastelinstvo izgubilo 265,37 selišta u 59 želirskih posjeda (oko 3700 jutara oranica). Sve su te poljoprivredne površine bivših kmetova grofu Batthyanyju plaćene 400 forinti po selištu. Ludbreško je vlastelinstvo već 1849. bilo veliki posjed. Grof je posjedovao 1905 jutara oranica, 128 jutara vrtova, 814 kosaca livada i 290 kopača vinograda. Ako se ti podaci usporede s alodijalom ludbreške vlastele iz 1734. tada je bivši vlastelin 1849. posjedovao preko 4 puta više oranica i 2,6 puta više livada. Jedino su se smanjili vinogradi s 560 na 290 kopača. Segregacijama 30-tih i 40-tih godina vlastelin je u svoj privatni posjed pretvorio gotovo sve šume i veliki dio općinskih pašnjaka. Godine 1849. njemu su pripadala 4862 jutra šuma i 2077 jutra pašnjaka.

Taj se veliki posjed nakon ukidanja tlaka započeo obrađivati najamnom radnom snagom. Na njemu je već 1849. radilo 35 sluškinja i 52 slugu. Na ludbreškom veleposjedu bilo je dobro razvijeno stočarstvo, napose ovčarstvo. Godine 1849. ono je držalo oko 2500 ovaca i 150 grla rogate stoke. Seljaci su se u više navrata žalili da vlastelinstvo napasa stada svojih ovaca u goricama čime se nanosi šteta njihovim vinogradima. Povrh svega, bivše je vlastelinstvo ostvarivalo velike prihode putem gornice, od činjenih zemalja i nekih regalnih prava. Od zakupnih zemalja dobivalo je godišnje 948 forinti, a gornica je donosila 1506 vedara vina. Vlastelinstvo je zadržalo devet gostionica u kojima se vino ranije prodavalo na temelju regalnih prava.²⁸

Ban Jelačić je 15. i 16. svibnja izdao naredbu da se podigne banderijalna konjica i organiziraju narodne straže zbog zaoštavanja hrvatsko-mađarskih odnosa. To je nametnulo seljacima nove terete kojima su oni pružili otpor. Križevačka županija je 14. svibnja odlučila da se u Podravini podignu slobodnjaci i započne njihovo uvježbavanje za slučaj rata.²⁹

Ludbreg u prvoj četvrtini XX. stoljeća

Upravitelj ludbreškog vlastelinstva odbio je 21. svibnja 1848. izdati za naoružavanje naroda oružje koje se nalazilo u ludbreškom gradu.³⁰

Najviše vojnika - konjanika bilo je iz ludbreškog kotara od svih postrojbi županije, ukupno 96 osoba. Zapovjednik jedinice bio je sudac Ljudevit Koritić, a on se brzo odrekao te dužnosti.³¹ Novi zapovjednik Dragutin Vilhelm izvijestio je da dio mobiliziranih slobodnjaka odbija vježbanje, te predložio da se čitava jedinica odvede što dalje od svojih sela, jer će, uz svoje žene i gorice, i u slučaju rata ostati previše mekani.³² U pješačku jedinicu bila su regrutirana 404 slobodnjaka s vlastelinstva Ludbreg i Rasinja, te iz sela Đelekovca i Torčeca.³³

Ludbreški seljaci morali su za Jelačićevom vojskom voziti brašno i sol. Njihovu transportnu kolonu razbili su mađarski ustanici kod sela Šormoš i Đerek. Mađari su zarobili 42 seljaka i čitav transport koji je kasnije procijenjen na 10.615 forinti.³⁴

Nakon listopadskog poraza u Međimurju narodne su straže ponovo organizirane i raspoređene uz Dravu. "Satnija Ludbreška" je početkom 1849. imala 170 vojnika.³⁵

Služba u narodnoj straži seljacima je općenito bila mrska. Njihovo su nezadovoljstvo znatno povećavale nepravilnosti pri raspoređivanju u narodnu stražu. Korumpirani županijski činovnici za mito su oslobađali službe bogatije seljake.³⁶

Sredinom 1848. silno se povećao promet u ludbreškom kotaru. Sav teret oko prijevoza vojske i vojnih potreba svaljen je na podravskog seljaka. Najviše podvoza morao je dati ludbreški kotar.³⁷ Prema pismu suca Pavla Gvozdanovića od 29. studenog 1848., seljaci ludbreškog kotara morali su tri puta tjedno s preko 70 kola razvažati opskrbu za narodne straže.³⁸ Seljaci su počeli pružati otpor davanju podvoza. Županijski su ih dužnosnici u svibnju 1849. vojskom prisilili da ga daju. Ali ponekad ni s vojnom pomoći nisu uspijevali skupiti dovoljan broj kola. Svi su se seljaci iz Sigeca 10. svibnja 1849., kad su čuli da sudac dolazi po predprege, razbježali iz svog sela.³⁹

Velike terete u vezi s ratom snosilo je i trgovište Ludbreg. Ludbreška općina se 23. veljače 1849. žalila: "Znano je celom svetu da Ludbreg je jedno malo okolo 100 hižah brojeće mesto, ali i med ovem da jedna polovica siromaštvom ... obteržena. Terhi koji na ovo mesto dohajaju jesu ovo preveliki i preteški, ar ako soldati dojdu u ludbreg nastanjuju se, ako za ove predprege potrebna vekšinum Ludbreg daje". Općina je tvrdila da je stanovništvo Ludbrega preopterećeno davanjem podvoza i ukonačivanjem vojske. To burno četrdesetosmaško razdoblje završilo je u jesen 1849. godine. Vlasti su tada odlučno ugušile sve seljačke agrarne nemire. U rujnu su raspuštene narodne straže i iz ludbreške Podravine povučena je vojska te se život postupno normalizirao.⁴⁰

Početak modernizacije ludbreškog društva i gospodarstva označio je ukidanje feudalnih odnosa. Na području kotara Ludbreg bio je u drugoj polovici 19. stoljeća pet upravnih općina i to: Ludbreg, Rasinja, Đelekovec, Martijanec i Mali Bukovec.⁴¹ Uoči prvog svjetskog rata formirana je nova općina Koprivnički Ivanec.⁴²

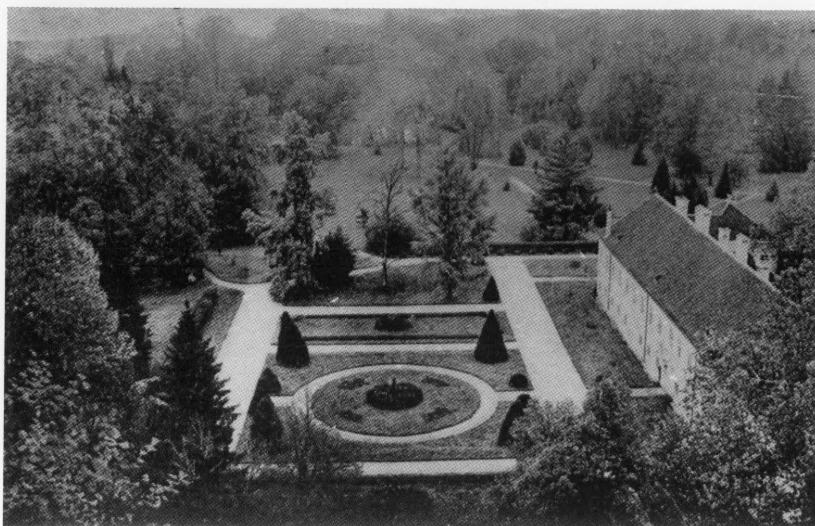
Zanimljivu sliku o funkcioniranju tadašnje kotarske uprave u Ludbregu pruža izvještaj Varaždinske županije za 1910. godinu, u kojem se spominje prijedlog za prenošenje kotarskog sjedišta u Mali Bukovec. Godinu dana ranije općinsko poglavarstvo iz Ludbrega zamolilo je bana da se omogući podizanje nove zgrade za kotarsku oblast i kotarski sud jer postojeće prostorije za njihovo uređivanje nisu bile prikladne. O tome navodi kotarski upravitelj Stjepan Medvedović: "Ured kr. kot. oblasti smješten je u jednoj kućici, koja je privatno vlasništvo kneza Batthyany-Strattman. Ta kućica služila je svojedobno za stan lugarskom ili službenom vlastelinskom osoblju manjeg čina. Nizka je i neizgledna već izvana tako, da upravno nije dolično, da jedan javni ured bude u njoj smješten. Nutarnje prostorije, najme uredske sobe, nizke su i tmične i dosta malene, tako, da se u njima jedva može kretati, a samih soba nema onoliko koliko bi trebalo". Ovu je priliku iskoristio grof Drašković, posjednik bukovečkoga vlastelinstva, da potakne prenošenje kotarskog sjedišta u Mali Bukovec. Isticalo se da je položaj Malog Bukovca mnogo bliži prirodnom i komunikacijskom središtu kotarskog teritorija, što bi ujedno uklonilo težnje stanovništva općine Đelekovec za pripadanjem koprivničkom kraju. Ujedno se predbacuje ludbreškoj općini što za 25 godina nije riješila pitanje smještaja kotarskih ustanova i njihovog činovništva. U cilju osiguranja podrške ovom prijedlogu nudio je grof Drašković sa svoje strane: "Ako bi kr. zemaljska vlada dozvolila premještanje kr. kotarske oblasti i kr. kotarskog suda u Ludbregu u općinu Mali Bukovec sa sjedištem u Malom Bukovcu, voljan bi bio presvjetli gospodin Pavao grof Drašković o svom trošku podići ne samo uredske prostorije jedne i druge oblasti već i urediti skroz moderne stanove za sveukupno činovništvo oblasti i suda, koje bi dapače zgrade providio i električnom rasvjetom". Predmet je bio upućen županijskoj skupštini, ali nije bio pozitivno riješen.⁴³

Godine 1905. nalazimo u kotaru Ludbreg ukupno oko stotinu naselja ili prebivališta, od čega je svega jedno trgovište, zatim 72 sela, te 30 naseobina i zaselaka; površina kotara obuhvaćala je tada 412,84 km².⁴⁴ Godine 1910. teritorij ludbreškog kotara je umanjen te iznosi 399,63 km²; ujedno je broj sela smanjen na 68, a naseobina i zaselaka na 20, što znači da su izdvojena četiri sela i desetak manjih skupina kuća.⁴⁵ Broj stanovnika kotara Ludbreg⁴⁶ prema redovitim statističkim popisima pokazuje stanje:

	širi opseg kotara (413 km ²)	uži opseg kotara (400 km ²)
1869.	2768 1	26355
1880.	28423	27116
1890.	33244	31753
1900.	35887	34476
1910.	-	35845

Dvorac obitelji Drašković u Velikom Bukovcu

*Perivoj dvorca u
Velikom Bukovcu*

Prije su navedeni podaci za ondašnji kotar Ludbreg dok se za uže područje Ludbrega i današnje ludbreške Podravine mogu naći podaci⁴⁷ koji pokazuju ukupni broj stanovnika:

	1809.	1880.	1890.	1900.	1910.
Ludbreg	1117	1172	1401	1648	1742
Ludbreška Podravina	15047	15831	18505	20391	21131

Sastav stanovništva ludbreškog kotara u nagodbenu doba prema materinjem jeziku i vjeroispovijesti daje u znatnoj mjeri ustaljenu sliku koja omogućava i procjenu osnovnog nacionalnog sastava ovog pučanstva.⁴⁸ Udio Hrvata se kretao oko 93%, Srba 5%, a Slovenaca, Mađara, Nijemaca i drugih oko 2%. Osnovno je obilježje općih demografskih kretanja u ludbreškom kraju stalni ali vrlo neujednačeni porast stanovništva.⁴⁹ Teritorijalna mobilnost žiteljstva ludbreškog kraja ostaje do početka prvog svjetskog rata vrlo ograničenom. Tako je primjerice 1900. godine daleko veći broj osoba popisanih u kotaru Ludbreg zatečen na području rodne općine (76,6%) ili je bio rodom iz neke druge općine istog kotara (13,7%), doseljene osobe potjecale su iz drugih područja Varaždinske županije (2,2%) ili iz drugih županija nagodbene Hrvatske (2,2%) te iz ostalih zemalja Austro-Ugarske Monarhije (5,2%), a neznatan dio iz drugih država. Deset godina kasnije ova se slika nije bitnije izmijenila.⁵⁰ Znatnije promjene zbivaju se od početka XX. stoljeća u tijekovima prelaženja ludbreškog pučanstva u druge krajeve nagodbene Hrvatske, a napose kod iseljavanja u prekomorske zemlje. Godine 1910., za razliku od 1900. kada je neznatna skupina popisana kao privremeno odsutna, nalazimo u prekomorskim ili europskim zemljama već skoro 2000 osoba (od čega je većina u SAD-u).⁵¹

Godine 1874. kotarski sud je prenesen u Koprivnicu.⁵² U Ludbregu je 1859. osnovan katastarski ured, a 1860. gruntovnica. Iste je godine otvorena ljekarna, vlasnikom koje je bio Dragutin Kolak. Kad se godine 1875. vršio popis stanovništva ustanovilo se da Ludbreg ima oko 1300 stanovnika, ali da od toga skoro dvije stotine živi u Ludbreškim vinogradima. U mjestu je bilo: 6 trgovina, 1 ljekarna, nekoliko manjih gostionica, 3 mesnice, 3 pekare, 1 pošta i niz obrtnika.⁵³

Godine 1886. Ludbreg ponovo postaje kotarskim sjedištem velikog kotara sa svim uredima i ustanovama koje su ranije bile ukinute. Od toga vremena tu žive i rade mnogi namještenici i činovnici koji na bilo koji način utječu na život Ludbrega i okolice. Tada je u Ludbregu radilo relativno mnogo obrtnika. Bilo je 12 cipelara i čizmara, 6 krojača, 1 klobučar, 1 kožar, 2 užara, 1 remenar, 3 kovača, 2 bravara, 3 stolara, 3 bačvara, 2 kolara, 1 medičar, 1 mlinar, 1 dimnjačar, 1 tesar, 1 zidar, 3 mesara i 1 sedlar. U ovom popisu

nema pomoćnika, šegrta, nadriobrtnika, a ni majstora koji rade na vlastelinstvu. Godine 1868. u ljekarni rade dva liječnika, po dvije primalje. U Ludbregu je više učitelja i velik broj obrtničkih djetića. Broj nepoljoprivrednog stanovništva povećavaju sluge, sluškinje, razni kućiši, inoši, kuharice, gazdarice, vinceliri i ostali.⁵⁴

Značajno je da je 1864. u Ludbregu buknuo požar koji je progutao više od 60 raznih zgrada i krov vlastelinskog grada, a to je uvjetovalo osnivanje Ludbreškog vatrogasnog zbora 1869. godine, s osnivačima i pokroviteljima: magistratom općine Ludbreg i vlastelinstvom kneza Batthyanyja. Za predsjednika je izabran načelnik općine i vlasnik omanjeg plemićkog odbora u Čukovcu, Đuro pl. Šafarić. Začasnim vojvodom postao je sudski pristav Josip Valenko, a izvršujući Samuel Scheyer, trgovac, dok je blagajnu vodio ljekarnik Josip Kon.⁵⁵

Godine 1867. osnovana je u Ludbregu podružnica Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva čijim je potpredsjednikom bio velikobukovečki župnik Josip Šavor, kako se vidi pri pripremi Prve poljoprivredne izložbe u Ludbregu iste godine. Inače, gospodarska podružnica imala je u Ludbregu 12 članova, a predsjednikom je bio barun Ferdinand Inkey.⁵⁶

Uz pomoć ludbreškog vatrogasnog zbora osnivaju se u nekim selima vatrogasna društva: Hrženica 1885., Mali s Velikim Bukovcem 1887., Sv. Đurđ 1897., Martijanec 1898., Sestve 1893., i Sv. Petar 1892. godine.⁵⁷ Godine 1881. osnovano je prvo ludbreško kulturno-umjetničko društvo iz kojeg će se kasnije razviti "Podravina" i "Sloga", kao i pjevačka sekcija Hrvatske pučke knjižnice i čitaonice.⁵⁸

U XIX. stoljeću, ne zna se točna godina, osnovana je "Hrvatska čitaonica u Ludbregu" predsjednikom koje je 1891. bio Ivan Horvat, sudac, a tajnikom Srećko Kečkeš, grunтовničar. Osim ove čitaonice u Ludbregu postoji i "Knjižnica podružnice Gospodarskog društva". Godine 1904. osniva se "Hrvatska pučka knjižnica i čitaonica u Ludbregu".⁵⁹ Pjevačko društvo "Podravina" osnovano je 1908. godine, a prvim predsjednikom je bio odvjetnik Gašo Somogyi, a zborovođom Julije Bozetti.⁶⁰

Tradicija školstva u ludbreškoj Podravini je vrlo stara, pretpostavlja se od srednjega vijeka. Osim Ludbrega tada škole postoje u Velikom Bukovcu, Sv. Đurđu i Martijancu. Kasnije u 18., 19. i 20. stoljeću osnivaju se druge škole. Godine 1856. dotadašnja školska zgrada u Ludbregu podignuta je na kat, a nova zgrada pučke i više pučke škole u Ludbregu sagrađena je 1899. godine, s pet učionica, zbornicom i stanom za ravnajućeg učitelja.⁶¹

U ludbreškoj Podravini krajem 19. stoljeća održala se vrlo nepovoljna struktura zemljoposjedničkih prava uz dominantnu ulogu krupnog veleposjeda. Prema podacima iz 1895.⁶² postoje tri glavne grupe agrarnih posjeda koje međusobno dijele poljoprivredno zemljište, ali koje se duboko razlikuju po broju imanja i njihovoj veličini. Manje od trećine zemljišta okupljala su sitna seljačka gazdinstva – do 10 jutara zemljišta. Drugu trećinu držala su srednja i krupnija gazdinstva, od 10 do 100 jutara veličine. Prvih je bilo više od 4 tisuće, a drugih oko tisuću. Posljednjom trećinom raspolagalo je svega dvadesetak veleposjeda.

Sitna seljačka gazdinstva do 10 jutara veličine bila su tada gotovo isključivo individualna gospodarstva, jer je u toj grupi posjeda evidentirano svega desetak malih obiteljskih zadruga. Znatniji udio su zadružna gospodarstva u kategoriji srednjeg i krupnijeg seljačkog posjeda (10 – 100 jutara); ovdje nalazimo 1895. g. ukupno 108 zadruga s 2913 jutara zemljišta.⁶³ Osim spomenutih (pravno reguliranih) zadružnih imanja bilo je u kotaru Ludbregu i tzv. "tajno" podijeljenih zadruga koje su tek čekale na uredovno provođenje diobe. Takvih je gospodarstava zabilježeno 1889. u ludbreškom kraju ukupno 565.⁶⁴

Najveći zemljoposjednici u ludbreškoj Podravini tada su bili knezovi Battyany (sa sjedištem u Ludbregu), baruni Inkey (sa sjedištem u Rasinji), grofovi Draškovići (sa sjedištem u Velikom Bukovcu), te baruni Rauch (sa sjedištem u Martijancu), dok je krupno imanje Slanje mijenjalo vlasnike. Većina ovih vlastelinstava formirana je prije više stoljeća.⁶⁵

Nakon sloma feudalnog sustava 1848/49. nastojala su dotadašnja feudalna gospoda zajedničkim nastupom osigurati sebi što veću odštetu za ukinuta seljačka davanja, te je u tu svrhu bio izrađen jedan popis vlastelinstava s podacima o vlasništvu, kao i o broju urbarijalnih selišta i želira. Iz toga popisa na području ludbreške Podravine bili su posjedi: Đure Raucha u Martijancu, Ferdinanda Inkeya u Rasinji i Filipa Batthyanyja iz Ludbrega.⁶⁶

Tridesetak godina kasnije objavljen je u "Statističkom izvješću zagrebačke Trgovačko - obrtničke komore", među ostalima, detaljan pregled veleposjeda na području komore, prema stanju u 1880. godini.⁶⁷ Ludbreška Podravina nalazila se tada pretežno u sklopu podžupanije Koprivnica, a manjim dijelom u podžupaniji Varaždin. U tom popisu nalazimo podatke: knez Gustav Batthyany držao je imanje ludbreg koje je obuhvaćalo 3693,56 ha, barun Ferdinand Inkey držao je imanje Rasinju koje je obuhvaćalo 5416,34 ha (od toga 813,34 ha u općini Ludbreg), grof Gejza Rauch posjedovao je imanje Martijanec koje je obuhvaćalo 1608,51 ha, grof Pavao Drašković držao je imanje Veliki Bukovec sa 1334,58 ha, a grof Pavao Beroldinger posjedovao je imanje Slanje sa 1425,12 ha.⁶⁸

Uz agrarno zemljište ova su imanja, kako je spomenuto, sadržavala i znatne količine šumskih kompleksa. Šume su djelomično iskorištavane u gospodarske svrhe, ali su također služile za lov i zabavu.⁶⁹ U županijskom izvješću za 1893. nabrojena su posebno tzv. "privatna i rezervirana lovišta" u kotaru Ludbreg koja u stvari predstavljaju sastavni dio ovdašnjih najvećih veleposjeda: posjed kneza Edmunda Batthyanya prostirao se tada na porezne općine Ludbreg, Crnoglavac, Hrastovsko, Hrženica, Komarnica, Luka i Sigetec (6629 jutara); barun Ferdinand Inkey imao je posjed u poreznim općinama Rasinja, Botovo, Cenkovec, Đelekovec, Gorica, Goričko, Ivanec, Kutnjak, Kuzminec, Prkos, Pustakovec, Subotica i Torčec (6018 jutara); grof Drašković držao je šumsko zemljište u poreznim općinama Veliki i Mali Bukovec, Molve i Sv. Petar (2547 jutara); posjed baruna Pavla Raucha nalazio se u poreznoj općini Martijanec (1666 jutara), a Stjepana pl. Daubachyja u poreznoj općini Slanje (2394 jutara).⁷⁰ Vlastelinske uprave na velikaškim imanjima razvijale su gospodarsku djelatnost u raznovrsnim područjima poljodjelstva. Suvremeni izvještaji govore da je kod njih brže primjenjivana modernija agrotehnika koju siromašna seljačka gazdinstva nisu sebi mogla pribaviti. Naročito su veleposjednici bili zainteresirani u nekim granama stočarstva, primjerice u konjogojstvu. Njihov se utjecaj zapaža u agrarnim odnosima i gospodarskom životu na čitavom području Varaždinske županije jer su do kraja Austro-Ugarske Monarhije držali upravopolitičku vlast.⁷¹

Zemljoradnja (obrada oranica) bila je na većini seoskih gazdinstava još potkraj XIX. stoljeća zasnovana na tradicionalnom načinu iskorištavanja zemljišta, jer je primjena modernijeg plodoreda onemogućavala naročito usitnjenost posjeda.⁷²

O tome se primjerice u županijskom izvještaju za 1895. kaže slijedeće: "Kako je pučanstvo županije varaždinske mnogobrojno a zemljišni prostor malen, nije moguće da se uvede kakova promjena u turnusu kod obrađivanja zemljišta. Manji posjednik sije malo neredovito i godimice na istih poljanah iste usjeve, a obično zasije tri petine svoga zemljišta kukuruzom, petinu krumpirom i repom, a petinu žitaricami. Kako valjano gnoji ono malo zemljišta što ga imade, rodi mu isto dosta dobro".⁷³

Prioritetna orijentacija pučanstva ludbreške Podravine na proizvodnju kukuruza očituje se također u strukturi usjeva i rezultatima žetve u prvom desetljeću 20. st., koje donose statističke publikacije. Tako je u 1905. zabilježeno u kotaru Ludbreg ukupno 33,5 tisuća jutara oranica i vrtova, od čega je gotovo polovica ili 45,7% bila zasijana kukuruzom; usjevi pšenice i raži obuhvaćali su zajedno 20,3 %, ostalih žitarica 9,0% (uglavnom ječam i zob), dok je pod krmnim biljem (djetelina, grahorica i lucerna) bilo 10,8% i pod okopavinama (krumpir i dr.) 6,2 % površine oranica i vrtova. U skladu su s takvim sastavom usjeva evidentirani i rezultati žetve: na području kotara proizvedeno je 1905. ukupno 117 tisuća metričkih centi kukuruza, oko 20 tisuća metričkih centi pšenice i 22 tisuće metričkih centi raži, te 13,5 tisuća metričkih centi ostalih žitarica.⁷⁴

Važnu granu agrarnog gospodarstva predstavljalo je vinogradarstvo. Za unosnu vinsku trgovinu vodila se trajna i žestoka borba u vrijeme feudalnih odnosa jer su plemići i crkva nastojali što veći dio ovog tržišnog artikla prisvojiti za sebe. Nakon 1848/49. ukinutih dotadašnjih urbarijalnih propisa o renti (radnoj, naturalnoj ili novčanoj) koju su selišni podložnici morali davati feudalnim gospodarima, ostalo je neriješeno pitanje vlasništva nad onim parcelama vinograda što su ih seljaci pod raznovrsnim pogodbama do tada obrađivali. Razrješenje ovih "gorničkih" odnosa potrajalo je više desetljeća, a znatne količine vinograda zahvatili su pri tome raniji zemljišni gospodari.⁷⁵ Potkraj 19. stoljeća javlja se u Hrvatskoj pošast filoksere koja je nanijela tešku štetu vinogradarstvu. Uz ostale agrotehničke mjere za obnovu vinograda, trebalo je

prijeći s domaće na tzv. američku lozu. Taj proces je različito napredovao u pojedinim područjima, ovisno o agrarnim ekonomsko-socijalnim prilikama (tako je primjerice na jadranskom obalnom području sustav kolonata otežavao regeneraciju vinograda). U Varaždinskoj županiji pojavili su se prvi znaci filoksera (trsove uši) još početkom 1880-ih godina i to najranije u kotaru Klanjec, a potom se pošast proširila po Zagorju.⁷⁶

Uvođenje američke loze nije od početka XX. stoljeća u većoj mjeri bilo prošireno u ludbreškom kraju jer se ovdje pošast filoksera javlja mnogo kasnije nego li u ostalim područjima. Filoksera je u kotaru Ludbreg zapažena tek u jesen 1849. godine.⁷⁷ Do tada već je u čitavoj Varaždinskoj županiji bilo zasađeno skoro 500 jutara američkih vinograda (od toga oko 1/3 sa cijepjenom lozom), ali na kotar Ludbreg otpadalo je svega 40 jutara.⁷⁸ Novu lozu prihvatili su isprva veleposjednici, te se posebno spominje primjer baruna Raucha u Martijancu i grofa Draškovića u Malom Bukovcu.⁷⁹ U prvim godinama XX. stoljeća filoksera je naglo zahvatila ludbreški kraj pa se ovdje sve više širi površina vinograda pod američkom lozom.⁸⁰ Ipak je udio kotara Ludbrega u toj agrarnoj kulturi na području Varaždinske županije do prvog svjetskog rata stalno opadao, a podaci pokazuju kolebanje između domaće i američke loze.

Osim filoksera vinogradarstvo su ugrožavale i druge nepogode. Tako je bilo npr. osobito u 1910. godini: *"od kada je regeneracija vinograda provedena, nisu vinogradi tako stradali kao godine 1910. u kojoj su peronospora, trsna pljesan i crmrak uništili mjestimice gotovo cijeli prirod..."*⁸¹ No, i u dobrim godinama sukobljavala se vinska proizvodnja s poteškoćama plasiranja svojeg artikla na vanjska tržišta jer je njegova kvaliteta bila nestalna i nedostajalo je dobro uređenog podrumarstva.⁸²

Stočarstvu je među područjima agrarne ekonomike u ludbreškoj Podravini pripadalo naročito značenje.⁸³ Povoljnu podlogu pružale su površine livada i pašnjaka koje potkraj XIX. stoljeća obuhvaćaju oko 1/5 ukupnog tla kotara Ludbreg. Glavne grane stočarstva su bile govedarstvo, svinjogojstvo i peradarstvo, u čemu je ludbreška Podravina uglavnom proporcionalno sudjelovala. Konjogojstvo je bilo najrazvijenije u podravini, pa tako znatan dio konja otpada do prvog svjetskog rata na ludbreški kotar.⁸⁴

Ovčarstvo je također ovdje nazočno, ali po ukupnom opsegu ne predstavlja značajniju pojavu. Briga oko širenja ovčarstva bila je ograničena uglavnom na nastojanja vlastelinske uprave u Ludbregu, o čemu svjedoče dva citata iz županijskih izvješća potkraj prošlog stoljeća: *"S ovčarstvom se u ovom području seljačtvo ne bavi radi pomanjkanja prostranih pašnjaka, već se ovo goji samo kod pojedinih vlastelinstava. Gospoštija Ludbreg goji ovce merino, a gospoštija Zelendvor merino izprekrižane sa negreti..."*⁸⁵ *"Žiteljstvo županije varaždinske ne bavi se ovčarstvom, kako je u prošlogodišnjem izvješću jur kazano. Samo vlastelinski zastupnik Ljudevit Cayer u Ludbregu goji neznatnu količinu tako-zvanih birka-ovaca ili merinovka. Siromašniji žitelji drže gdjekad koze..."*⁸⁶

Znatnu važnost u prihodima seoskih gazdinstava imalo je svinjogojstvo (krmadarstvo), premda su razne poteškoće ometale uspješni razvitak izvozne trgovine svinjama za susjedne austrijske i slovenske krajeve. Svinjogojstvo je napose dobilo na značenju od vremena kad se u ovom području počinju osjećati već spomenute štete u vinogradima.⁸⁷

Konjogojstvo je imalo naročitog uspjeha u ludbreškoj Podravini, pri čemu je uživalo brigu veleposjednika i organa javne uprave. Županijske vlasti organizirale su opskrbu seoskih gospodara rasplodnim pastusima, te su na područjima varaždinskog i ludbreškog kotara⁸⁸ postizani na prijelazu stoljeća dobri rezultati: *"... osobito u plodnoj ravnoj Podravini kot. varaždinskog i ludbreškog timare se prekrasni eksemplari konja, kako se to najbolje može vidjeti na godišnjim sajmovima i prigodom nagrađivanja konja u Varaždinu i Ludbregu. Cijene od 1000 kruna za jednog konja seljačkog gospodara u Podravini, ponajpače u Varaždinu, nisu rijedke..."*⁸⁹ Uzgoj konja uspješno se razvijao u ludbreškom kraju i u daljnjim godinama, do prvog svjetskog rata, kako to primjerice ističe 1910. županijski izjavitelj: *"U kotaru Ludbreg napreduje konjogojstvo svake godine sve to više, te je postalo najunosnija grana narodnog gospodarstva. Nijednoj grani gospodarstva ne posvećuje žiteljstvo toga kotara toliko brige, koliko upravo konjogojstvu, a kako nebi, kad mu odbacuje najveće prihode. Tako se ždriebe staro pol godine prodaje uz cieniu 300-900 K., kobila srednje vrsti za 1000 K., a bolje vrsti po 1000-2000 K..."*⁹⁰ Brigu oko napretka uzgoja konja vodio je posebni županijski Konjogojstveni odbor kojemu su na čelu redovito stajali ovdašnji veleposjednici, prvo je to bio barun Žiga

Ottenfels, potom od 1894. grof Marko Bombelles, a naslijedio ga je početkom XX. stoljeća grof Ljudevit Kulmer. "Pripustne postaje" sa županijskim rasplodnim pastusima (koji se u izvještajima nazivaju "zemaljski opasači") bile su potkraj XIX. stoljeća smještene u Varaždinu te u Ludbregu, Rasinji i Malom Bukovcu.⁹¹

Prema stanju 1895. godine u kotaru Ludbreg je na 1000 stanovnika bilo 119 konja, 379 goveda, 501 svinja i 38 ovaca. Ukupno je broj stoke na 10 km² iznosio: 100 konja, 317 goveda, 419 svinja i 32 ovce.⁹²

U gospodarsko-društvenoj strukturi pučanstva ludbreške Podravine temeljno obilježje je sve do propasti Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine davala dominantna uloga agrara, dok je tek oko 1/10 žiteljstva svoju egzistenciju zasnivalo na raznovrsnim ostalim područjima djelatnosti. Po broju je među izvanagrarim sektorima bio najopsežniji obrt, premda je to gospodarstvo najvećim dijelom sitnog karaktera, a uz to tada još usko povezan s poljoprivrednom osnovom.⁹³

Stanje obrtničkog poduzetništva i radništva u kotaru Ludbreg do prvog svjetskog rata evidentirano je u statističkim popisima iz 1900. i 1910. godine.⁹⁴ Najbrojniju skupinu obrtnika predstavljaju obrtnici – samci (bez ikakve pomoćne radne snage), koji su vlastitim alatom obavljali prerađivačke ili uslužne poslove za domaće pučanstvo. Znatno manje je bilo onih obrtnika koji su upošljavali jednog ili više pomoćnika, pri tome, pak, broj njihovih radnika jedva nadilazi ukupni broj poslodavaca (pretežu obrtnici sa svega jednim pomoćnikom). Stoga je u ludbreškom kraju uoči prvog svjetskog rata (1910.) samostalnih poduzetnika u obrtničko-industrijskom gospodarstvu bilo daleko više od svih zaposlenih radnika. Prevladavajuće značenje obrtnika koji ne raspolažu pomoćnom radnom snagom karakterizira općenito stanje prerađivačkog gospodarstva u Varaždinskoj županiji (bez grada Varaždina).⁹⁵ Jasniju sliku o sastavu obrtničke djelatnosti na području kotara Ludbrega možemo dobiti prema podacima o podjeli po strukama što ih sadrže županijski godišnji izvještaji potkraj 19. i na početku 20. stoljeća. Ukupni broj obrtnika koje evidentiraju tabelarni pregledi u tim izvješćima nešto je manji od navedenog broja iz statističkih popisa 1900. i 1910. godine. Za godinu 1900. ukupno je prikazan sastav 369 poduzetnika, a za 1910. ukupno 473 poduzetnika. Ove su razlike vjerojatno nastale stoga što su županijske vlasti izostavljale obrtnike kojima je takva aktivnost bila samo dopuna uz vlastito poljoprivredno gospodarstvo.⁹⁶

Industrija je na području kotara Ludbrega tada bila skromno razvijena, a pri tome je pojava takvih pothvata pretežno vezana uz nastojanje veleposjedničkih uprava da omogućuje bolje iskorištavanje vlastitih sirovina (poljoprivrednih ili šumskih). Prilikom popisivanja industrije u nagodbenoj Hrvatskoj 1900. godine ubilježen je u kotaru Ludbreg samo jedan veći pothvat (59 radnika), ali se potom gubi iz evidencije. Vjerojatno se taj podatak odnosi na pokušaj grofa Aleksandra Lamberta, vlasnika imanja Slanje, da na svom posjedu pokrene širu eksploataciju šuma izradom različite drvene građe i napose proizvodnjom pokućstva. O tome donosi zanimljive navode županijski izvještaj, prema kojemu je Lambert 1897. uredio u Slanju parnu pilanu (80 radnika) i potom 1900. podignuo tvornicu pokućstva (60 radnika), u isto vrijeme ovaj je posjednik imao "umjetni mlin" (40 radnika), dok njegova "tvornica glükose" još 1900. nije radila.⁹⁷ Čini se da Lambertova inicijativa nije dala trajnije rezultate jer se kasnije o spomenutim pogonima ne donose vijesti.

Ostali prerađivački pogoni u ludbreškoj Podravini do prvog svjetskog rata ne prelaze skromni opseg radne snage snage od najviše pet do deset zaposlenih.⁹⁸ Podatke o njima sadrže također županijski izvještaji iz kojih je vidljivo da je riječ o nekoliko vlastelinskih pogona i trgovačkih mlinova. Važniji poduzetnički pothvati na vlastelinstvima bili su: u Ludbregu su knezovi (grofovi) Batthyany imali više desetljeća vlastitu pilanu na vodeni pogon, a također i manju ciglanu; u Martijancu je barunska obitelj Rauch imala od 1840. vlastiti mlin na vodeni pogon; u Velikom Bukovcu vlastelinska uprava grofa Draškovića uredila je 1906. jedan mlin na čigre i nešto veću parnu ciglanu, a dvije godine ranije u Malom Bukovcu skromnu tvornicu alkohola (žeste); u Kuzmincu je oko 1910. na imanju baruna Inkeya također pokrenuta pecara žeste. Trgovačke mlinove držali su Jakob Stern u Malom bukovcu (od 1900.) i Đuro Kerstner u Ludbregu (od 1907.); za ovaj posljednji navodi se 1911. u županijskom izvještaju: "U kotaru ludbreškom vrijedno je uz ostale istaknuti mlin na čigre Đure Kerstnera u Ludbregu koji je minule godine znatno proširen i snabdjeven najmodernijim strojevima."⁹⁹ Oko 1910. spominje se u Kapeli parna ciglana Hinka Friedfelda. U županijskim izvješćima nalazimo u to doba također zabilježene pokušaje otvaranja rudarskih (ugljenokopnih) pogona u

ludbreškom kotaru. Tako se 1896. - 1898. s nekoliko radnika počinje kopati kameni ugljen u Rasinji (barun Mirko Inkey), Bolfanu (Hinko Elles) i Subotici (Ludmila Crnković), a 1904. spominje se "Sjevernohrvatsko ugljenarsko društvo Rasinja" s dvadesetak radnika.¹⁰⁰

Nerazvijenost izvanagrnog gospodarstva održava se na području kotara Ludbrega do početka 20. st. i u trgovinskom poduzetništvu, premda se u godinama uoči prvog svjetskog rata ponešto širi krug trgovaca.¹⁰¹ Uz specijalizirane trgovce za pojedine grupe poljoprivrednih proizvoda znatnu ulogu imali su u robnom prometu tzv. sitničari. Oni su šire slojeve seoskog pučanstva opskrbljivali neophodnim industrijskim potrepštinama. Jedan od glavnih uzroka slabog napredovanja robnog prometa bio je nedostatak komunikacija, naročito nepovoljna željeznička politika, koja je tada zaobilazila ludbreški kraj.

Do prvog svjetskog rata ostala je nerazvijenom poštanska služba u kotaru Ludbreg. Još 1905. bila su ovdje svega tri poštanska ureda, od kojih je tek jedan imao kompletni PTT promet, drugi je bio poštansko-telegrafski ured, a treći samo poštanski ured; uz to su na području cijelog ludbreškog kotara bila postavljena svega tri poštanska sandučića.

Spori razvitak moderne kapitalističke ekonomike u ludbreškoj Podravini onemogućava ujedno proces akumulacije financijskih sredstva pomoću odgovarajućih novčarskih (kreditnih) zavoda.¹⁰² Uz nekoliko tzv. vjeresijskih zadruga, koje su u raznim mjestima osnovane uglavnom 1901. nalazimo do prvog svjetskog rata u Ludbregu samo dvije bankovno-štedioničke ustanove sa skromnim kapitalom.¹⁰³

Stanje kreditnog gospodarstva u kotaru Ludbreg 1905. i 1910. godine:

Kreditni zavodi i štedni uložci	1905.		1910.	
	broj	%	broj	%
a) kreditni zavodi				
- banke	0	0,0	1	14,3
- štedionice	1	14,3	1	14,3
- zadruge	6	85,7	5	71,4
svega	7	100,0	7	100,0
b) štedni uložci (u 1000 K)				
- banke	0	0,0	300	29,0
- štedionice	397	79,4	452	43,6
- zadruge	103	20,6	284	27,4
svega	500	100,0	1036	100,0

Izvor: I. Karaman, Privredni razvitak mjesta i okoline Ludbrega 1848. - 1914., Ludbreg (monografija), Ludbreg 1984., str. 250

BILJEŠKE

- J. Adamček, Ludbreški kraj u doba revolucije 1848-49., Ludbreg - monografija, Ludbreg 1984., 235; J. Šidak, Historijska čitanka za hrvatsku povijest I, Zagreb 1952., 206-207, 228-229. Gavrilović, Agrarni nemiri u Križevačkoj i Zagrebačkoj županiji 1848-50., Historijski zbornik XIII, Zagreb 1960., 47-110.
- Hrvatski državni arhiv, Arhiv Križevačke županije, br. 589/1848.; Gavrilović, n. dj. 55.
- Arhiv Križevačke županije, br. 596/1848.; Adamček, n. dj. 235.
- Isto, br. 591/1848.
- Isto, br. 592/1848.
- Isto, br. 593/1848., br. 590/1848.
- Isto, br. 231/1848., br. 524/1848.
- Isto, br. 688/1848., br. 652/1848.
- Arhiv Križevačke županije, br. 689/1848.; Gavrilović, nd. dj. 62-63.
- Isto, br. 690/1848.
- Gavrilović, n. dj. 63.; Adamček, n. dj. 236.
- Arhiv Križevačke županije, br. 536/1848.
- Isto, br. 979/1848.
- Isto, br. 941/1848., br. 962/1848.
- Isto, br. 670/1848.; Adamček, n. dj. 237.
- Arhiv Križevačke županije, Acta sedis judicariae, kut. 707, br. 84.
- Arhiv Križevačke županije, br. 1481/1848.
- Isto, br. 400/1849.
- Isto, br. 749/1849., br. 618/1849.
- Isto, br. 1182/1849., br. 1569/1849.
- Isto, br. 1699/1849.; Adamček, n. dj. 238.

22. Isto, br. 576/ 1849.
23. Isto, br. 1519/ 1849.; Adamček, n. dj. 238.
24. Isto, br. 1499/1849.
25. Gavrilović, n. dj., 96.
26. Arhiv Križevačke županije, br. 652/1848.; Gavrilović, n. dj. 62
27. Isto, br. 959/1849., br. 251/1849.
28. Isto, br. 488/1848., br. 496/1848.; Zapisnik Skupštine županije od 14. svibnja 1848.
29. Isto, br. 536/1848., br. 826/1848.; Adamček, n. dj., 239.
30. Isto, br. 722/1848.
31. Isto, br. 825/1848.
32. Isto, br. 821/1848., br 822/1848.
33. Isto, br. 945/1848.; Adamček, n. dj. 240.
34. Isto, br. 261/1849.
35. Isto, br. 77/1849.
36. Isto, br. 499-500/1849.
37. Isto, br. 1499/1849.
38. Isto, br. 1588/1848.
39. Adamček, n. dj., 240.
40. Adamček, n. dj., 241.
41. Izvještaj Varaždinske županije (dalje: Izvještaj) za godinu 1895., str. 8-10.
42. Izvještaj za 1912., str. 54.
43. Izvještaj za 1910., str. 27-29; I. Karaman, Privredni razvitak mjesta i okoline Ludbrega 1848-1914., Ludbreg - monografija, Ludbreg 1984., 243.
44. Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije (dalje: SG I, Zagreb 1913., 1.
45. SG II, Zagreb 1917., 1.
46. SG I, 4-5; SG II, 4-5.
47. M. Korenčić, Naselja i stanovništvo SR Hrvatske, Zagreb 1979., 399; D. Feletar, Stanovništvo podravine 1981. godine Podravski zbornik 7, Koprivnica 1981., 109.
48. SG I, 24-35; SG II, 21-25.
49. Karaman, n. dj, 244.
50. SG I, 72-75; SG II, 45-52.
51. SG II, 111; SG I, 142.
52. M. Winter, Kulturno-prosvjetna društva u Ludbregu i okolici, Ludbreg (monografija), Ludbreg 1984., 437.
53. M. Winter, Kulturno-prosvjetna društva u Ludbregu do 1941. godine, Podravski zbornik 1, Koprivnica 1975., 147.
54. Status familiarum, Župni ured Ludbreg.
55. M. Winter, Kulturno prosvjetna društva u Ludbregu i okolici, 437-438.
56. S. Kegljević, Gospodarska izložba u Ludbregu 1867. godine, Podravski zbornik 18, Koprivnica 1992., 281-282.
57. Winter, n. dj., 439.
58. Winter, n. dj., 440.
59. Š. Mađarić, Hrvatska pučka knjižnica i čitaonica u Ludbregu, Ludbreg (monografija), Ludbreg 1984., 457; Winter, n. dj, 446.
60. Winter, n. dj., 446-447.
61. I. Topličan / M. Winter, Školstvo na području bivšeg kotara Ludbreg, Ludbreg (monografija), Ludbreg 1984., 415-418.
62. SG I, str. 337-339.
63. SG I, str. 343.
64. SG I, str. 369.
65. J. Adamček, Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća, Zagreb 1980., karta iza str. 480.
66. J. Horvat, Kultura Hrvata kroz 1000 godina, Zagreb 1980. (II izdanje), sv. II, str. 410-420.
67. Statističko izvješće Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu 1881-1885., Zagreb 1887., str. 29-35.
68. J. Ibler, Gospodarsko-šumarska jubilarna izložba u Zagrebu godine 1891., Zagreb 1892., str 65-76.
69. Izvještaj za 1895., str 84-88.
70. Izvještaj za 1893., str. 75.
71. Karaman, n. dj, str. 247.
72. Isto, str. 248.
73. Izvještaj za 1895., str. 74.
74. Karaman, n. dj, 248.
75. B. Stojisavljević, Gornjaci - prilog proučavanju gornočinih agrarnih odnosa, Zagreb 1959.
76. Karaman, n. dj, 248.
77. Izvještaj za 1895., str. 72.
78. Izvještaj za 1894., str. 69.
79. Izvještaj za 1893., str. 63.
80. SG I, str. 432-436; SG II, str. 348; Izvještaj za 1913., 12.
81. Izvještaj za 1910., str. 144.
82. Izvještaj za 1913., str. 126.
83. Karaman, n. dj, 249.
84. SG I, str. 439.
85. Izvještaj za 1893., str. 43.
86. Izvještaj za 1900., str. 96.
87. Izvještaj za 1894., str. 66.
88. Izvještaj za 1905., str. 180.
89. Izvještaj za 1900., str. 94.
90. Izvještaj za 1910., str. 139.
91. Izvještaj za 1894., str. 53.
92. Karaman, n. dj, 249.
93. Karaman, n. dj, 251.
94. SG I, str. 501; SG II, str. 388-389.
95. Karaman, n. dj, 251-252.
96. Izvještaj za 1894., str. 86.
97. Izvještaj za 1900., str. 136-137.
98. Izvještaj za 1900., str. 136-137; za 1905., str 203; za 1910., str. 157; za 1913., str 110.
99. Izvještaj za 1911., str. 165.
100. Karaman, n. dj, 252-253.
101. Izvještaj za 1905., str. 27-30; Karaman, n. dj, 253.
102. Karaman, n. dj, 256.
103. Izvještaj za 1900., str. 24; Karaman, n. dj, 256.